

ARTICLE INFO

Received: 22th August 2024
Accepted: 26th August 2024
Online: 27th August 2024

KEYWORDS

Phraseology, idiom, epic, vocabulary, semantics, meaning.

PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS IN THE KARAKALPAK LANGUAGE AND THEIR USE

Nurimbetova Sarbinaz Keunimjaevna

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

el. pochta: sarbinaznurimbetova@gmail.com

orcid raqam: 0009-0001-7714-7583

<https://doi.org/>

ABSTRACT

This article focused on the stylistic use of Karakalpak phraseology. In addition, it has been said that the phrases in the language act as idioms. Another advantage of the article is that the examples were taken from Karakalpak folklore and written literature.hey in particular can be a verb. Besides by one more key this clause from folklore.

TIL BILIMINDE FRAZELOGIZMLERDI OQITIWDIŃ ABZALLIĠI

Nurimbetova Sarbinaz Keunimjaevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13377763>

ARTICLE INFO

Received: 22th August 2024
Accepted: 26th August 2024
Online: 27th August 2024

KEYWORDS

Frazeologiya, ravish, doston, leksika, semantika, ma'no.

ABSTRACT

Bu maqolada qoraqalpoq tilidagi frazeologizmlarning stillik qo'llanilishiga alohida to'xtalib o'tldi. Qolaversa, tildagi frazalarning ravish so'z turkumlari vazifasida kelishi ham aytilgan. Maqolaning yana bir avzalligi shundaki, misollar qoraqalpoq xalq og'izaki ijodi va yozma adabiyotdan olib o'rganildi.

Frazeologizmler - tilimizdiŃ bŃlinbes bir bŃlegi. WŃziniŃ sirtqı kŃriniŃ boyınsha, mánisiniŃ turaqlılıġı jaġınan da, qollanılıwı jaġınan da ayrıqshalıqlarġa iye. Olar sŃzlik quramniŃ barlıq milliy kelbetin kŃrsetetuġın leksikalıq birliklerdiŃ ájayıp bir toparı retinde áyyem zamanlardan beri lingvistikalıq álemde izertlewshilerdiŃ de, qızıġıwshılardıŃ da dıqqatın ózine awdarıp kelmekte.

Tilimizde kewilge qonımlı, kŃrkem, obrazlı, ekspressivlik boyawı kúshli frazeologizmler júdá kŃp. TildiŃ bay ġáziynesi dep esaplaytuġın frazeologizmlerdi xalıq orınlı paydalanıp, naqıl-maqallar menen bara-bar joqarı bahalaydı.

Hár bir tildiŃ ózine tán milliy qásiyeti, ásirese onıŃ frazeologiyasınan anıq kŃrinedi. Frazeologiyalıq sŃz dizbekleri tereŃ mánili, awıspalı hám obrazlı bolıp kelip, kúndelikli sóylew tájiriyesinde pikirdi tolıq, anıq hám tásirli etip jetkeriwde ayrıqsha xızmet atqaradı. Usı kŃz-qarastan frazeologizmler tildiŃ qaymaġı sıpatında kŃrinedi. Onda xalıqtıŃ ásirler dawamında payda etken, jıynaġan ushqır qıyallarınıŃ, danalıġınıŃ, sŃz dŃretiwshiligiŃni ájayıp úlgileri bar.

Frazeologiyalıq sóz dizbekleri biziń kúndelikli til arqalı qatnas prosesinde pikirimizdi tolıq, ózine tán barlıq mánilik boyawları menen jetkeriwde ayırıqsha rol oynaydı.

Tilimizde kórkem ekspressivlik – emosiyalı máni beriwshi álwan túrli turaqlı sóz dizbekleri bar. Tildiń leksikalıq quramınıń tiykarınıń biri bolǵan bul sóz dizbeklerin sóylewshiler orınlı túrde paydalansa, pikir ıqsham, tásirli boladı. Sonlıqtan da xalqımız bunday til marjanların naqıl-maqallar menen birlikte joqarı bahalap, olardı qásterlep saqlaydı. Usı qáliplesken sóz dizbeklerin jıynaw, olardı belgili bir sistemaǵa túsiriw, leksika-semantikalıq mánilerin anıqlaw, grammatikalıq qurılısın úyreniwdiń áhmiyeti ózinen-ózi belgili.

Frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń tildegi obrazlılıq qásiyetin erte dáwirde baslap-aq kewil awdarıp kiyatır. XI ásirde Maxmud Qashǵariydiń «Divanu luǵatit túrk» sózliginde de naqıl-maqállar, turaqlı sóz dizbekleri kóplesh ushırasadı. Rus til iliminde XIX ásirdeń aqırı, XX ásirdeń basında frazeologiyalıq sóz dizbeklerine teoriyalıq anıqlama beriwge umtılawlar bayqaladı.

Bólinbeytuǵın turaqlı sóz dizbekleriniń yaǵnıy frazeologiyalıq sóz dizbekleri óz aldına izertlew obyektı bolıw kerek ekenin eń birinshi ret akademik F.F.Fortunatov aytqan edi. Frazeologiyalıq sóz dizbeklerin tereń izertlew máselesin alǵa qoyǵan akademik V.V.Vinogradov boldı. Ol óziniń miynetlerinde frazeologiyalıq teoriyalıq tiykarı, til ilimleri ishinde alatuǵın ornı hám tiykarǵı máselelerine ilimiy anıqlama berdi. Bunnan basqa A.I.Efimovtıń, B.A.Larinniń, S.I.Molotkovtıń, N.M.Shanskiydiń, A.A.Shaxmanovtıń hám taǵı basqalardıń miynetleri belgili.

Keyingi jıllar dawamında tálim sistemasınıń bárshe tarawları, ásirese, xalıq bilimlendiriw mákemeleri basshı hám pedagog kadrlardı qayta tayarlaw hám tájiriybesin asırıw sıpatı, mazmunı, forma hám texnologiyaların jánede rawajlandırıw barısında zárúr jumıslar ámelge asırılıp atır. Jámiyettiń social-ekonomikalıq mápi turaqlı jańalıqqa, óz kásiplik dárejesi, sheberligin asırıwǵa umtılıp jasaytuǵın, zaman talapları menen hámnapes, jáhánniń aldaǵı tájiriybelerinen keń paydalana alatuǵın, millet, xalıq, óz jámááti máplerin hár tárepleme qorǵawǵa qadır basshı-pedagog kadrlarǵa baylanıslı.

XX ásirdeń 60-jıllarınan baslap bilimlendiriw sistemasına hám de pedagogikalıq processlerge kompetentli qatnasqa tiykar jaratılǵan bolıp, búgingi kúnde Ózbekstan Respublikasındaǵı básekege shıdamlı kadrlardı tayarlaw menen baylanıslı bolǵan ideyalardıń negizinde de kompetentli qánigelerdi tayarlaw aktual máselelerdiń birine aylanbaqta. Búgingi kúnde tek ǵana óziniń pánin bilip qoyatuǵın qánige emes, bálki hár tárepleme rawajlangan, kásiplik potencialǵa iye, qabiletti qánigelerdi jetilistiriw tiykarǵı wazıypalardıń biri bolıp qalmaqta. Oqıw baǵdarlamalarında búgingi kúнге shekem tálim alıwshılardıń iyelewi tiyis bolǵan bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlar kórsetilip kelinggen bolsa, búgin oqıwshılar iyelewi tiyis bolǵan kompetenciyalar da anıq belgilep berilmekte. Sebebi qánigeniń kompetentligi tek ǵana óziniń qánigeligine baylanıslı bolǵan oqıw predmetin ózlestiriw menen qáliplespeydi.

Túrkiy tilleri, sonıń ishinde qaraqalpaq tili de frazeologiyalıq materiyallarǵa oǵada bay. Frazeologiya oǵada úlken izertlew obyektine iye bolıwına qaramastan qaraqalpaq til biliminiń eń az úyrenilgen tarawı bolıp, onda úyreniliwi tiyis bolǵan teoriyalıq hám ámeliy áhmiyetke iye bolǵan máseleler kóp. Ásirese, olardıń leksika-semantikalıq hám leksika-grammatikalıq

özgешelikleri elege shekem arnawlı túrde lingvistikalıq izertlew obyektı bolmay kiyatır. Sonlıqtan da qaraqalpaq til biliminde frazeologiyalıq sóz dizbeklerin hár tárepleme izertlew teoriyalıq hám ámeliy jaqtan úlken áhmiyetke iye.

Frazeologizmler – eki yamasa onnan da kóp sózlerdiń dizbeklesiwinen quralıp, bir-birinen ajıratıp qarawǵa bolmaytuǵın turaqlı sóz dizbekleri. Olar tilde bir leksikalıq birlik retinde qollanıladı. Demek, frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń leksika-semantikalıq jaqtan ajıralmaslıǵı, pútinligi, turaqlılıǵı, kóbinese bir leksikalıq birlik sıpatında qollanıwı olardı jeke sózler xızmetinde belgili bir sóz shaqabına qatnaslı jobada qarawǵa da múmkinshilik beredi.

Jazıwshınıń xalıq tilindegi frazeologizmlerdi óz shıǵarmasında qollanıwı qaraqalpaq ádebiy tilin bayıtıwdaǵı sarqılmas bulaq – xalıq tiliniń baylıǵı, awızeki ádebiyattıń úlgisi, sheshenlik, aqıl, naqıl sóz úlgileriniń keste sóz naǵıshları ekenin dálilleydi. Frazeologizmler kórkem shıǵarma tilin janlandırıw menen birge shıǵarma tiline milliy kolorit beredi.

Hár bir pedagogtıń pedagogikalıq xızmetinde hár túrli mazmun hám formalarda ámelge asırıladı. Sebebi hár bir pedagog tákirarlanbas individ bolıp, olardıń kásiplik rawajlanıw dárejeleri de túrlishe. Bul baǵdarlarda óziniń ilimiy izertlew jumısların alıp barǵan pedagog ilimpaz M.İ. Sitnikova joqarı oqıw orınları pedagog kadrları «oqıtıwshı-muǵallım», «oqıtıwshı-tárbiyashı», «oqıtıwshı-metodist» hám «oqıtıwshı-ilimpaz» sıpatında xızmet alıp baratuǵınlıǵın bildirgen halda olardıń ózin - ózi kásiplik rawajlandırıw barıwında:

- metodikalıq (bilim beriw, tárbiyalaw, rawajlandırıw islerin nátiyjeli alıp barıw),
- innovaciyalıq (pedagogtıń «bir jerde qatıp qalmastan» pedagogikalıq xızmetin zaman talaplarına say jańalap barıwı)
- ilimiy (pedagog tek ǵana ilimiy jaqtan dálillengen, aprobaciyadan ótken materiallardı ǵana ámeliyatta paydalanıwı, ilimiy izerlewler, tájiriye-sınaw jumısların alıp barıwı) aspektlerin rawajlandırıw barıwı tiyis boladı.

Alımlar tárepinen bilimlendiriw mákemelerinde oqıtıwshı hám oqıwshılardı motivaciyalawdıń bir neshe túr, usıl hám jolları usınıs etiledi:

- xoshametlew hám jazalaw;
- miynet arqalı motivaciyalaw;
- basshı menen bolǵan baylanıstı kúsheyttiriw.

Basqarıwda basshı zárúr wazıypalardı orınlaw menen birge miynet processinde kompetentlilik özgesheliklerin kórsetiwi zárúr.

Biz oyımızdaǵı qıyallardı, kewlimizdegi sezimlerdi til arqalı sáwlelendiremiz hám onı jetkerip beriwge háreket etemiz. Tildiń tawsılmas, sarqılmas ǵáziyneleri júdá kóp. Bul til biliminiń hár bir tarawlarında, bólimlerinde kózge taslanıp, biz onı qánshelli tereń izertlegenimiz sayın onıń biz bilmegen ele de kóp tárepleri ashıla beredi.

References:

1. Айназарова Г. Қарақалпақ тилинде теңлес еки компонентли фразеологизмлер. – Нөкис, 2005. 23-бет.
2. Наурызбаева С.Т. Фразеологические единицы в каракалпакского-русском словаре. –Ташкент. 1972. 52-бет.

3. Жуков В.П. Семантико-фразеологических оборотов. М., 1978, 190 бет; Федоров А.М. Внутренняя форма слова и фразеологического оборота как средства выражения признака, понятия и образного представления. Изд. Сиб. Отд. № 2. 1969, 133-136-бетлер.